

CUMHURİYET DÖNEMİNDE YABANCI OKULLAR (1923-1938)

Sezen KILIÇ*

ÖZET

Padişahların bir lütfu olarak açılmaya başlayan yabancı ve Gayri-Müslim okulların İmparatorluğun gerileme dönemi, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında nasıl yıkıcı ve bölücü faaliyet yuvaları haline geldiğini çok iyi bilen Atatürk ve ona inanmış arkadaşları, daha Lozan'da bu okulların ancak Türk kanun ve yönetmeliklerine uydukları takdirde varlıklarını sürdürebilecekleri kararını aldırabilmişlerdir. Cumhuriyet döneminde çıkartılan yeni kanun ve yönetmeliklerle ve uygulanan sıkı denetimlerle yabancı okulların büyük çoğunluğunun Türk okulları gibi yalnız eğitim amaçlı faaliyetlerde bulunmaları sağlanmıştır. Ancak çıkartılan kanun ve yönetmeliklere uymama konusunda direnen yabancı okullar da çok kısa bir sürede, artık Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde olduğu gibi istedikleri şekilde faaliyetlerde bulunamayacaklarını ve varlıklarını sürdürebilmeleri için çıkartılan kanun ve yönetmeliklere uymaları gerektiğini kavramışlardır.

Anahtar Kelimeler

Yabancı Okullar, Osmanlı Devleti, Cumhuriyet Dönemi, Eğitim, Misyonerlik.

---

* Yabancı Diller Bölümü, Yrd. Dil. ABD. Bşk. Kara Harp Okulu, Ankara.

**FOREIGN SCHOOLS IN REPUBLICAN
PERIOD (1923-1938)**

ABSTRACT

Atatürk and, having faith in him, his friends well knew how the foreign and Non-Muslim schools, which had begun to open under the auspices of the Sultans, turned into nests of destructive and divisive activities during the Regression Era of the Empire, World War 1, and the War of Independence; as early as in Lausanne they had rendered the decision to sustain their entities provided that they comply with the Turkish laws and regulations. Through the new laws and regulations enacted during the Republican Era and their close supervision the majority of these foreign schools were ensured to continue their activities only for educational purposes just as the Turkish Schools. Yet in a very short time the foreign schools, persisting in not abiding these enacted laws and regulations comprehended that they could not act as freely as they did in the recent times of the Ottoman Empire anymore, and that it is a necessity to obey the new laws and regulations in order to continue their existence.

Key Words

Foreign Schools, Ottoman State, Republican Period, Education, Missionaries.

Giriş

Cumhuriyet döneminde yabancı okulların durumunu incelemeden önce Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu okulların açılışını, gelişmesini, ne tür faaliyetlerde bulduklarını ve İmparatorluğun bu okullara yönelik çıkarılmış olduğu kanun ve yönetmelikleri ortaya koymakta yarar vardır. Ancak bu şekilde her iki dönemin daha sağlıklı bir kıyaslaması yapılacak ve Cumhuriyet döneminde bu okullara yönelik çıkarılan kanun ve yönetmeliklerin gerekliliği daha iyi anlaşılacaktır.

1. Osmanlı Döneminde Yabancı Okullar

a. Tanzimat'a Kadar Gelişmeler (1839'a kadar)

Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okulların açılması doğrudan olmamış, önce Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra Latin Katoliklere ve Rum Ortodokslara fermanlarla verdiği dinî imtiyazlar sayesinde, Latin ve Rumlar, ibadetlerine devam edebildikleri gibi, o dönemde eğitim, dinsel faaliyetlerden ayrı olarak düşünülmediği için ibadethanelerine din adamı yetiştirmek ve kendi çocuklarını okuma-yazma, din bilgisi öğretmek amacıyla kilise içlerinde ya da yakınlarında açtıkları okullarla başlatmışlardır. Fatih, Gayri-Müslimlere tanıdığı bu imtiyazları, ister İstanbul'u bu iki mezhebin merkezi haline getirip onları kendi kontrolü altında tutmak, ister diğer dinlere saygı için vermiş olsun, Osmanlı Devleti'nde Müslümanlara ait olmayan okulların açılmasını sağlamıştır.

Yabancıların Osmanlı topraklarında okul açmalarını asıl kolaylaştıran etken ise 1535'te Kanuni Sultan Süleyman zamanında Fransa ile imzalanan dostluk anlaşmasıyla, Önce Fransa'ya daha sonra da birçok ülkeye verilen kapitülasyonlardır. İşte bu kapitülasyonların sağladığı serbestiye dayanarak İstanbul'da yaşayan Latin Katolikler, papadan kendi çocuklarına eğitim verilmesi için rahip istemişler, bunun üzerine gönderilen rahipler ilk kez 8 Kasım 1583'te İstanbul'a gelerek Saint Benoit Manastırı'na yerleşmişler ve 18 Kasım 1583'te manastır içinde ya da yakınlarında ilk yabancı okulu Osmanlı topraklarında açmışlardır. Osmanlı topraklarında aç-

lan bu ilk yabancı okul daha önceden kilise içinde veya yakınlarında yalnız Hıristiyan çocuklara okuma-yazma ve din dersi verme amacıyla açılmış okullardan farklıdır, çünkü bu okulda Latin çocuklarla birlikte 50 kadar Rum ve Yahudi çocuğa, okuma-yazma ve din dersi dışında Fransızca, matematik, eski Yunanca, Latince ve serbest sanatlar öğretilmeye başlanmıştır. Bu okul misyoner rahiplerin Osmanlı topraklarında çalışmalarının ilk ciddî ürünüdür.¹

1583'te açılan Saint Benoit'ten sonra 1629'da Kapüsen rahipleri, günümüzde de varlığını sürdüren Saint Louis'i açmışlardır. Yabancı okullar sadece dinî amaçlar nedeniyle değil aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'yla Avrupa arasında gittikçe kurumsallaşan ilişkiler gereği Osmanlıca bilen bir kadro oluşturmak ve de Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyanları kendi din ve mezheplerinin mensubu yapmak için açılmışlardır.²

18. yüzyıla kadar açılan yabancı okullar Katolik Kilisesine bağlıydılar ve 1839 yılına gelindiğinde bu okulların sayısı yaklaşık 40'a ulaşmıştır. Bu okullarda görev yapan ilk öğretmenler gidecekleri ülkenin halkını çok iyi tanıyan, iyi iletişim kurabilen misyoner rahiplerdir. Protestan okulları, ilk kez Amerikalılar tarafından Beyrut'ta 1824'te açılmıştır. Protestan okullarının Osmanlı topraklarında açılmasına en çok karşı çıkanlar, Protestan olmayan Gayri-Müslimlerdir. Çünkü bu okulların kendi mezhep mensuplarının mezhebini değiştirmek üzere faaliyetlerde bulunacaklarını çok iyi farkındadırlar.³

1869 yılında çıkartılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okulları düzenleyen herhangi bir kanunun bulunmayışı, bundan da önemlisi Osmanlı Devleti'nin gerilemeye baş-

¹ Nahid Diñer, *Yabancı Özel Okullar*, İstanbul, s. 17-26; Nurettin Polvan, *Türkiye'de Yabancı Öğretim*, İstanbul, MEB Basımevi, 1952, s. 64-66, 145-147; Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, s. 769-789.

² Kenan Okan, *Türkiye'deki Yabancı Okullar Üzerinde Bir İnceleme*, [y.y.], [t.y.], 1971, s. 1-2; Vahapoğlu, a.g.e., s. 70-78; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 36-39; Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, [y.y.], İletişim Yayınları, [t.y.], s. 90-91.

³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 36-39; Okan, a.g.e., s. 1-2; Vahapoğlu, a.g.e., s. 77-78; Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, [y.y.], İletişim Yayınları, [t.y.], s. 90-91.

lamasıyla birlikte batılı ülkelerin uyguladıkları baskı sonucu Gayri-Müslimlere ve yabancılara bir takım yeni özgürlükler veren ferman ve kanunların çıkartılması yabancı okulların sayısını artmıştır.⁴

b. Tanzimat Dönemi Gelişmeler (1839-1876)

3 Kasım 1839'da yayınlanan "Gülhane Hatt-i Hümayunu" 1789 Fransız İhtilâli sonucu ilân edilen "İnsan Hakları Beyannamesine benzer bir şekilde, ülkedeki Gayri-Müslimlere ilk kez kanun önünde eşit haklar vermek ve onların mal ve can teminatını da devlet güvencesi altına almak için ilân edilmiştir. Bu fermanı emperyalist ülkeler, Gayri-Müslimleri kızdırtarak Osmanlı'nın parçalanma sürecini hızlandırmak amacıyla çok iyi kullanmışlardır. Azınlıklar bu fermanla birlikte bir yandan kendilerine sağlanan devlet imkanlarından yararlanarak devlet kadrolarında yer alırlarken diğer yandan da kendi başlarına eğitim teşkilâtlarını kurma sürecini başlatmışlardır.⁵

Tanzimat fermanını yetersiz bulan Gayri-Müslimler daha fazla hak ve hürriyet elde etmek için emperyalist ülkelere Osmanlı Devleti'ne uygulattıkları baskılarla 28 Şubat 1856'da Islâhat Fermanı'nın çıkartarak Tanzimat Fermanı'nda pek açık olmayan, din, mezhep ve siyasi eşitliklerini teyit ettirmişler ve hızlı bir okullaşma sürecinin başlatmışlardır. Osmanlı Devleti'nin okul dahi götüremediği Doğu Anadolu'nun en ücra köşelerinde bile okullar açmışlardır. Her ne kadar Islahat Fermanı bir yandan azınlıklara yeni haklar getirdiyse diğer yandan okul, kilise ve mezarlık açma-

⁴ Vahapoğlu, a.g.e., s. 70-71.

⁵ Necdet Sevinç, **Ajan Okulları**, [y.y.], [t.y.], s. 114-117; Süleyman Büyükkaracı, **Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Yabancı Okullar**, Konya, Selçuk Üniversitesi, 1996, s. 17-42; İ.Hasan Duman, **1982 Anayasasında İnsan Haklarına Saygılı Devlet**, İstanbul, İnkılap Yayınevi, 1997, s.433-34, Gülhane Hatt-i Hümayunu:

"Devletimizin tebaası Müslümanlarla öbür uluslar bu haklardan tam yararlanacaklardır.

- Can, ırz ve namus konularında, ülkemizin tüm halkına şeriat yasaları gereğince güvence verilmiştir. Öbür konularda da oybirliği ile karar verilmesi için, Meclisi Ahkam-ı Adliye Üyeleri gerektiğe artırılacaktır. Devletimizin bakanları ile ileri gelenleri belirli günlerde orada toplanarak, görüşlerini, çekinmeden, açıkça söyleyeceklerdir. Can, mal güvenliğine ve vergilerin belirlenmesine ilişkin yasalar böyle hazırlanacaktır.

- ...Söz konusu yasalar sırf din, devlet, ülke ve ulusu kaldırmak amacı ile çıkartılacaklarından bunlara tam uyacağımıza and içeriz. Bu konuda, Hırka-i Şerife odasında, tüm din adamları ile bakanların hazır bulunacakları bir şuada herkes and içecektir.

- Din adamı ve vezirlerden yasalara aykırı hareket edenlerin, kanıtlanacak suçlarına göre, rütbelerine hatır ve gönülle bakılmadan cezalandırılmaları için özel ceza yasası çıkarılacaktır."

larını da bir ruhsata bağlamak istemiştir. Bu fermanla ilk kez Gayri-Müslimlere Müslüman olmalarına gerek kalmadan Müslümanları yönetme hakkı tanınmıştır.⁶

Osmanlı Devleti'nde yabancı okulların açılmasıyla ilgili ilk düzenleme 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile başlamıştır. Bu nizamnamenin 1. ve 129. maddeleri yabancı ve Gayri-Müslim okulları özel okul statüsü içine almış, okulların açılmalarını ruhsata bağladığı gibi denetime de açık hale getirmiştir. Nizamname, yabancı okullarla ilgili hukuki boşluklar hukukî bir zemine oturtmak istemişse de Osmanlı İmparatorluğu'nun iyice çöküş sürecine girmesi ve okulların açılışının konsolosluklarca üstlenilmesi bunu sağlayamamıştır. Yabancı okulların sayısı devletin çöküş sürecine girmesiyle birlikte pervasızca artmıştır. 1875 yılında çıkartılan Ferman-ı Adalet de yabancı okulların açılışını hukukî olarak iyice kolaylaştırmış ve yabancı okulların ait oldukları ülkelerin Osmanlı topraklarında birer sağlam kalesi haline getirmiştir.⁷

⁶ Vahapoğlu, a.g.e., s. 21-23,44-45; Dinçer, a.g.e., s. 27-56. **Dağılım Dönemi**, (<http://www.members.tripod.com/bayrani.polat/dacunia.htm> - 65k); 19.yüzyılda Osmanlılar, (<http://onurcan.www.9.50megs.com/19.%20yzylda%20osmanllar.htm>-72k); 19.yy. ıslahat hareketleri, (<http://www.tarihdersi.i8.com/Osmanlitarhi/19yyislahathareketleri.htm>-23k.); ıslahat Fermanının Maddeleri:

- 1-Din ve mezhep hürriyeti sağlanarak azınlıklara okul, kilise ve hastane açma hakkı verilecek.
- 2-Azınlık ve yabancılara küçük düşürücü sözler söylenmeyecek.
- 3-Azınlıklar da bütün devlet memurluklarına girebilecek ve her türlü okula gidebilecekler.
- 4-Askerlik işleri yeniden düzenlenecek,azınlıklardan askerlik için bedel kabul edilecek.
- 5-Vergi sistemi yeniden düzenlenecek. İltizam usulü kaldırılacak.
- 6-Mahkemelerde herkes inancına göre yemin edecek, karma mahkemeler kurulacak. Hapishaneler ıslah edilecek ve kanunlar Hıristiyan uyuğun dillerine de çevrilecek.
- 7-Hıristiyanlar il meclislerine üye olabilecekler.
- 8-Yabancı uyruklular mal ve mülk sahibi olabilecek.
- 9-Tarım ve ticaret işleri yoluna konacak ve herkes şirket ve banka gibi ticari nitelikte kurumlar kurabilecekler.

⁷ Vahapoğlu, a.g.e., s. 109-129; Haydaroğlu, a.g.e., s. 10-11; Bingöl, a.g.e, s. 48-51;Reşat Özalp, **Millî Eğitimle İlgili Mevzuat (1857-1923)**, İstanbul, 1982, s. 165-198, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi:

“ Madde 1: Osmanlı Devleti'nde iki tür okul vardır. Birincisi genel nitelikte okullardır ve bunlar devletin idaresine tabiidirler. İkincisi ise özel okullardır ve bunların sadece nezareti devlete, kurulması ve idaresi ise kişiler veya cemaatlere aittir.

Madde 129: Özel okullar, Osmanlı tebaası ya da yabancı kişiler tarafından ücretli veya ücretsiz olarak açılan okullardır, özel okulların gerek kuruluşu esnasında gerekse işletilmesinde yapılacak olan harcamaların tamamı bu kurumu kuran kişi veya vakıflar tarafından karşılanacaktır. Bu okulların açılabilmesi için öğretmenlerin Maarif Nezaretinden veya mahalli maarif idarelerinden aldıkları diplomalarının olması gerekmektedir. Ders kitaplarının ve programlarının ahlak ve devlet politikasına uygunluğu Maarif Nezaretî veya mahalli maarif idaresince tasdik edilmiş olması, ahlâka ve devlet politikasına aykırı özellikler taşımayması İstanbul'da Maarif Nezaretince taşrada ise mahalli maarif idaresi ve ilgili vali tarafından bu okullara resmi ruhsat verilmiş olması gerekmektedir. Bu üç şarta uymayan okulların eğitimine izin verilmez”.

c. Abdülhamit Dönemi ve Meşrutiyet Dönemi Gelişmeleri (1876-1923)

23 Aralık 1876'da çıkartılan Kanun-i Esasî'nin 15. ve 16. maddeleriyle yabancı okullar denetim altına alınmak istenmiş ve bu amaçla 1886'da Maarif Nezareti bünyesinde Mekatib-i Ecnebiye ve Gayri Müslime Müfettişliği kurulmuştur. 1886'da çıkartılan Irade-i Seniyye ile yabancı okulların açılması tamamen padişah iznine bağlanmıştır. 1905 yılına gelindiğinde Osmanlı topraklarında hükûmet tarafından tespit edilebilen yabancı okul sayısı 600 civarındadır, ancak tespit edilemeyen evlerde ruhsatsız olarak faaliyette bulunan yabancı okul bu rakamdan çok daha fazladır.⁸

1909 yılında yabancı okulları sıkı kontrol altına almak için çıkartılmak istenen Maarif-i Umumiye Kanunu daha çıkmadan yabancı elçiliklerin baskısıyla ertelenmiştir. Hatta, Osmanlı'nın bu son döneminde yabancı okul yöneticileri, okullarına denetlemek için gelen Osmanlı müfettişlerini kapıdan geri çevirmeye başlamışlardır. Yabancı okullarda okuyan sadece Gayri-Müslim çocuklar değildi, bu okulların vermiş olduğu kaliteli yabancı dil eğitimi, Osmanlı elit tabakasının da çocuklarının bu okullara gönderme nedenidir. 1890 yılında Robert Koleji mezunları arasında Tevfik Paşanın kızı

Bingöl, a.g.e., s. 48-51, Ferman-ı Adalet:

"...Müslümanlar ile Hıristiyan ve diğer gayri müslimler arasında veya hıristiyanlarla diğer gayri müslimlerin kendi aralarındaki davalar, nizâmî adl mahkemelerde yasalar ve tüzüklere uygun olarak kısa sürede sonuçlandırılarak icraya konulacaktır. Mahkemelerin en çok dikkat edecekleri husus; iyi niyetle kin, garaz ve düşmanlık duygularına kapılmadan hareket etmeleri, ceza mahkemelerinin hüküm ve kararlarının belgelere dayalı olmasını gerektirir. Haklarında bir hüküm olmadan hiç kimse tutuklanmalı ve asla kötü muamele ve işkence yapılmamalıdır. Aksine davrananların kötü niyetle hareket ettiklerinin tespiti halinde şiddetle cezalandırılacaklardır.

-Gayri müslimlerin bedelli askerlik yapmaları, fiili hizmet gören vatandaşın haklarına uygun olmadığından bundan sonra gayri müslimlerden 20 yaşını doldurmuş ve 40 yaşını geçmiş olup da sakat ve iş göremeyecek durumda ve yaşlı olanlar hariç alınmakta olan 100 altın bedel 50 altına indirilmiştir.

-Ülkemizin bazı yerlerinde bulunan gayri müslimlere arazi verilmeyip de çiftçilikte sadece işçi olarak çalıştırılmaları hak ve adalete uygun düşmeyeceğinden bundan sonra gayri müslimlerde her türlü emlak ve arazi alım-satımında farklı olmayacak surette Arazi Kanunnamesinden eşit yararlanacaklar..."

⁸ Şamil Mutlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**, Ph.D., İstanbul, 199, s. 333-334; BOA, ŞD, 2754/25, 2757/1; BEO, 205658; Okan, a.g.e., s. 4-5; Vahapoğlu, a.g.e., s. 42-43, 109-129-Türk Anayasa Metinleri, (<http://www.tbmm.gov.tr/kultur-sanat/yayinOOI.htm> -15k); Kanun-i Esasi

"Madde 15: Emri tedris serbestir. Muayyen olan kanuna tebaiyet şartile her Osmanlı umumi ve hususi tedrise mezundur.

Madde 16: Bilcümle mektepler devletin tahtı nezaretindedir. Tebaai osmaniyeinin terbiyesi bir siyâkı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve mileli muhtelifinin umuru itikadiyelerine müteallik olan usulî talimiyeye hâlel getirilmeyecektir."

Gülistan ve Halide Edip vardır. 20 Nisan 1914'te Saint Joseph'te yapılan bir araştırma bu okullara giden çocukların sosyal yapısını göstermektedir.⁹

Tablo 4. Saint Joseph Koleji Öğrencilerinin Sosyal Yapısı

Meslekler	Sayısı	Meslekler	Sayısı
Prensler	8	Sivil Memurlar	80
Mareşal ve general	22	Bankacı ve Komisyoncu	80
Yüksek Şahsiyetler	90	Tıp Doktorları	90
Banka Müdürleri	30	Avukatlar	20
Mühendisler	20	İrad sahipleri	30 ¹⁰

22 Eylül 1915'te çıkartılan ve 45 maddeden oluşan Maarif Nizamnamesi, Cumhuriyet Döneminde de yabancı okulların denetim ve düzenlenmesinde kullanılacak kadar kapsamlıdır. Ancak I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında başta Amerikan kolejleri olmak üzere diğer yabancı okullar bu nizamnameye rağmen misyoner faaliyetlerine devam etmişlerdir. Özellikle Kurtuluş Savaşı sırasında Amerikan kolejlerinin işlevlerini açıklamak için dönemin Genelkurmay Başkanı İsmet Paşanın 25 Eylül 1920'de yapmış olduğu şu konuşma çok önemlidir:¹¹

⁹ Okan, a.g.e., s. 5; Ergin, a.g.e., s. 1292-1481; Roderic H. Davison, **Osmanlı Türkiye'sinde Batılı Eğitim**, (Çev: Mehmet Seyitdanhoğlu), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 1032-1043.

¹⁰ Okan, a.g.e., s. 2.

¹¹ H. Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, Ankara, MEB Yayınları, 1974, Maarif Nizamnamesi:

“Madde 1: Mekatib-i Hususiye, maarifi efrad tarafından ve hükûmetçe tanınmış Türk cemaat ve cemiyet ve şirketler canibinden temin olunarak açılan mekteplerdir. Bir veya birkaç fen ve Usan veya sanat tahsiline mahsus olarak bu vechile açılan dershaneler dahi mekatib-i hususiyeden ma'duttur.

Madde 2: Ecnebi cemaat ve cemiyet ve şirketlerin kendi namlarına veya muvazaa tarikiyle mektep açmaları memnudur.

Madde 3: Hükûmetçe tanınmış Türkiye'de bulunan cemaatler tarafından açılan mektepler, cemaate mensup nüfusun sakin buldukları mahalle veya kariyeler dahilinde olmakla beraber vüs'at ve gürihtüleri mevcut sair mekatip ile diğer cemaat maabedinden işidilmeyecek derecede uzak bulunmak meşruttur.

Madde 5: Ana mekteplerinden maada zükür ve inas için muhtelit mekatib-i milliyeleri müsait olmayan talimat kabul olunmamak şartıyla nihari mekatab-i muhtelif de açılabilir.

Madde 6: Lisan-ı resmiden gayri lisanla icray-ı tedrisat olunacak mekatab-i hususiyede Türkçenin ve Türkiye tarih ve coğrafyasının Türkçe olarak Türk muallimler tarafından talim ve tedrisi mecburidir. Türkçe, sınıf-1 iptadiyede haftada dört saatten ve sınıf-1 taliye ve aliyyede iki saatten dun olmayacaktır.

Madde 8: Türkiye'li efrad ve cemaat ve cemiyet ve şirketler tarafından açılan mekatib-i hususiyette Maarif Vekaletinden ruhsat istihsal olunmadıkça ecnebi müdür ve müdire, muallim ve muallime ile muavini ve muavine istihdam olunamaz.

Madde 10: Mekatib-i hususiyeye, kaim buldukları mahallerin en büyük mülkiye memurları ve maarif müdür ve müfettişleri, k sıhiyye müfettişlerinin nezaret ve teftişine tabidir, ibtidai derecesinde bulunanlar bunlardan başka Tedrisat-ı İbtidadiye Kanununda gösterilen sair memurin ile mecalisin azası tarafından dahi teftiş olunur.”

“Mazuratıma Ayıntab mıntıkasındaki harekatı arzederek hitamvereceğim. Ayıntab mıntıkasında son bir buçuk ay zarfında pek mühim fedakarlıklar cerayan etmiştir. Fransızlar Ayıntabı bilhassa hedef ittihaz ederek mühim kuvvetlerle ilerlediler. Bir aralık Ayıntabı kendileri muhasara ederek vaziyete tamamen hâkim kaldılar.-Ayıntab civarında Amerikan mektebi, kolejleri vardır. Bu Amerikan kolejleri, Fransızların bugün üsülharekesidir. Bizim canımızı yakmak için ve ahalimizi öldürmek için Amerikan mekteblerini üsülhareke ittihaz ediyorlar. Taarruz ederler ve oraya top yerleştirirler, anbar olarak kullanırlar. Hasılı mektep değil, memleketimiz içinde bir kale olarak inşa olunmuş zan olunur. Bu üsülharekeye istinat derek, Fransız kuvvetleri, Nizibe kadar huruç yapmışlardır ve etrafında bulunan köylere daima sarkıntılık etmektedirler. Girerler, köyün etrafını alırlar, bıçaklarını çekerler. Fransız mandasını istediklerine dair halktan senet isterler ve onları alırlar...”¹²

d. Yabancı Okulların Amaçları Hakkında Ortaya Atılan İddialar

Yabancı okulların amaçları konusunda İstanbul Alman Lisesi Müdürü Dr. Richard Pröyzer'in şu tespiti çok önemlidir:

“Türkiye Abdülhamit'in istibdadına nihayet verdiği zaman muhtelif içtimai sahalarda henüz kaos halinde idi. Bu hal bilhassa Maarif sahasında daha çok göze çarpıyordu. İlk mektepler yok denecek kadar azdı. Tali mektepler de öyle bir vaziyette idiler ki çocuklarının tahsillerine ehemmiyet verenler ya hususi muallim tutmağa veya çocuklarını ecnebi mekteplerine göndermeğe mecbur oluyorlardı...

O zaman bu ecnebi mekteplerinde Türkçe tedrisatı çok elim bir vaziyette idi. Bu dersler bir çok ecnebi mekteplerinde ihtiyari idi. Şayanı hayrettir ki çocuklarını bu derslere iştirak ettirmeyenler bizzat Türklendi. Hiç şüphesiz bu, çocuk velilerinin, Türkçe muallimlerinin vazifelerini ifada izharı aczettiklerini ve okutulan Türkçe kitaplarının pek fena olduğunu bildikleri içindir.

¹² Ali Rıza Cihan, İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, C. I, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, s. 37-38.

Filhakika Abdülhamit devrinde bu mesele o kadar şayanı dikkat idi ki kıraat kitapları arasında garbî Avrupa kitaplarının noktası noktasına Türkçe'ye çevrilmiş numuneleri vardı. Bu şeraitte bir çocuğun kalbinde vatan hissi, vatan muhabbeti, yurd sevgisi ve millî vecid nasıl uyandırılabilirdi? Açık söyleyeyim ki bir çok ecnebi mektepler misafirperverliğine mazhar oldukları memlekete hizmet etmeğe hiç ehemmiyet vermiyorlardı. Memleketin lisamı bile ihmal ediliyor, çocuğun gözü mektebin mensup olduğu memlekete çevrilerek oranın körü körüne perestişkarı olmasına çalışılıyordu. Türkiye'nin o felâketli zamanlarında beni pek hayrete bırakan bir cihet de bazı ecnebi mekteplerinin hodgahı hedeflerine vasıl olmak için pedagojik esasların en iptidai icabatını bile ihmal etmeleri idi... Bunun neticesi olarak da çocuklar ecnebi bir memleketin coğrafyasını öğrendikleri halde kendi vatanlarına dair hiçbir şey bilmiyorlardı. Buna inzimam eden ikinci bir fenalık da bu mekteplerde Türk çocuklarına yapılan dinî tesirat ve telkinattı. Bu tesirat ehemmiyeti küçültülemeyecek derecede muzır ve tehlikeli idi. Bu mekteplerin bazılarında Türk çocukları Hıristiyan ibadet ve dualarına, din merasimine iştirak ettiriliyordu. Hatta bazen kabahatlerini affettirmek maksadiyle salibi bile Öptürüyorlardı. Fakat garibi şu ki çocuk ebeveynleri bu halleri vakıf oldukları halde hiçbir itirazda bulunmuyorlardı”¹³

Yabancı okullar kendi ülkesindeki ders ve kitapları aynen okuturdu, Osmanlı Maarif Nezareti bunlara karışamıyordu. Hatta okutulan bu kitaplarda Türkler aleyhinde yazılar varsa bunlar aynen okutulurdu, Türkçe ise ihtiyari bir dil olarak kullanılırdı. Bu okulların genelde müdürleri papazdı ve bu okullara giden Müslüman öğrenciler de Hıristiyanlar gibi kiliseye götürülerek ibadete zorlanırdı. Osmanlı bunun karşısında aldığı tek tedbir ise Müslüman öğrencilerin yabancı okullara gitmelerini engel olmaya çalışmaktan öteye gidememiştir.¹⁴

Amerikalı, Fransız ve İngiliz misyonerler Osmanlı topraklarını sömürge haline getirecek olan fikrî yapıyı gene ülke topraklarında kurduktan okullarla oluşturmuşlardır. Misyoner okulları batılı emperyalist ülkelerin kendi emellerini gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'ne karşı kullandıkları en güçlü silâh olmuştur. Köylere kadar yayılan bu okullar sayesinde birbiriy-

¹³ Ergin, a.g.e., s. 1044-1046.

¹⁴ Okan, a.g.e., s. 4.

le yüzyıllar boyunca birlikte yaşayan halklar, birbirine düşman edilmiş ve bağımsızlık mücadelelerine destek olunmuştur. Buna tipik bir örnek ise Arap hareketinin liderlerinden olan Refik Rızık Selum'un Osmanlı Divan-ı Harbi huzurunda anlattıklarıdır:

“Ben Fransız mekteplerinde okudum. Bugün Suriye, Irak ve Lübnan'da eşraf ve ağaların evlâtları Cizvit mekteplerinde okur. Öteki Arap diyarlarında ise İngilizce hâkimdir. Onlar ya İngiliz mekteplerinde, ya Amerikan kolejlerinde okurlar. Hepsinin gayesi, Türkler hakkında benim sahip olduğum bilgileri telkin etmektir: Hepsi için müşterek düşman Türklerdir. Bu itibarla Arapları malum, hatta gayri malum gayelere sevk etmek emelinde olanların ele alacakları yegane mevzuu Türk düşmanlığıdır. Zannediyorum ki, bizim hatamızı bizden sonrakilerde ister istemez düşeceklerdir.”¹⁵

Yabancı okullara giden öğrenciler, yüksek bir hayat seviyesine kavuşmak, Avrupa görmek, medenî olmak, toplumda Önemli bir statü kazanmak gibi değişik teşviklerle yetiştirilmişlerdir. Hatta bu Öğrenciler zamanla kendi toplumlarının değer yargılarından uzaklaşmaya başlamışlardır. Tüm bu faaliyetlerin bilinmesine rağmen yabancı okullara hala ilgi duyulmasında etken, zengin veya elit tabakanın çocuklarının, ilerde iş bulmalarında önemli bir ayırt edici unsur olan, yabancı dil bilmelerini ve Avrupa seviyesinde medenî bir eğitim görmelerini istemeleridir. Bir diğer ilginç husus ise, ülkedeki Amerikan okullarında okuyan bazı Türk aydınlarının Kurtuluş Savaşı esnasında Amerikan mandacılığını savunmalarıdır.¹⁶

e. Yabancı Okullara Dair Raporlar ve Önlemler

1892'de Beyrut vilâyeti Kudüs mutasarrıflığında kaymakam olarak çalışan Mihran Boyacıyan tarafından, 1894'te Maarif Nazın Zühdü Paşa tarafından ve 1898'de Şakir Paşa tarafından hazırlanan raporlardan Osmanlı Devleti, yabancı ve Gayri Müslim okullarının faaliyetleri konusunda yararlanmıştır.¹⁷

¹⁵ Vahapoğlu, a.g.e., s. 24.

¹⁶ Halit Ertuğrul, *Kuruluşundan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları ve Bu Okullardan Mezun Olan Öğrencilerin Türk Toplumunda Üstlendiği Roller*, Ph.D., Sakarya, 1997, s. 145-149, 188-194.

¹⁷ Haydaroğlu, a.g.e., s. 34-38.

Mihran Boyacıyan'ın 1892 tarihli raporu, devletine sadık Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşının, yabancı misyonerlerin kendi soydaşlarına bölgesinde oyuna getirmelerini devlete bildirmesi açısından da çok anlamlıdır. Boyacıyan, Fransız ve İngiliz misyonerlerin çalışmaları sonucu bölge halkında mezhep değişiklikleri başladığını ve bunların yönetildikleri yerlerin ise, yabancı okullar olduğunu rapor etmiştir.¹⁸

Abdülhamid devri Maarif Nazırlarından Ahmet Zühdü Paşa, 4 Ocak 1891 ile 12 Nisan 1902 tarihleri arasında görev yapmıştır. Ahmet Zühdü Paşanın 1894'te sunduğu rapor, değişik nitelikteki yabancı ve azınlık okullarının Osmanlı topraklarının dört bir tarafına nasıl dağıldığını, okulların politikalarını, öğrenci adetlerini, kuruluşlarını en yetkili ağızdan anlatmaktadır. Rapor, Osmanlı tarihi boyunca yabancı ve azınlık okulları hakkında hazırlanmış en kapsamlı rapordur. Raporda, ülkedeki ruhsatlı ve ruhsatsız yabancı ve azınlık okullarının sayısı, hangi şekilde tesis edildikleri, Maarif Nizamnamesine göre bu okullara Osmanlı Hükûmetinin ne dereceye kadar teftiş edebileceği, bu okulların zararlarını önlemek için ne gibi tedbirler alınması gerektiği, okulların imtiyazlarının neler olduğu anlatılmaktadır. Rapora göre, ülkede 413 yabancılara, 4547 Gayri-Müslimlere ait okul vardır ve bunların ancak 498 tanesinin ruhsatlı, 4049 tanesinin ise ruhsatsızdır. Herhangi bir ev ya da binada yabancılar ve Gayri Müslimler okul faaliyetinde bulunabildikleri için okulların kesin sayısını tespit etmek mümkün değildir. Önlem olarak Osmanlı tarafından yatılı okulların açılması gerektiği ve yabancıların etkisine en çok maruz kalan İzmir, Selanik, Suriye, Beyrut, Halep ve benzeri vilâyetlerde, yabancı okulların ve kitaplarının denetlenmesi için tek bir maarif müdürlerinin yeterli olmayacağından onlara yardımcı olarak yabancı lisan bilen, becerikli, Müslüman seyyar maarif müfettişlerin görevlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nda 16. yüzyılın ikinci yansında ilk yabancı okul açılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yansından itibaren Osmanlı Devleti tarafından çıkartılan Tanzimat ve Islahat Fermanları sayesinde de, misyonerler yoğun bir şekilde Osmanlı topraklarında çalışmaya başlamışlardır. Bu fer-

¹⁸ Vahapoğlu, a.g.e., s. 129-130; Haydaroglu, a.g.e. s. 34-38.

¹⁹ Çetin, a.g.m., s. 194-206.

manların sağladığı özgür ortam, Gayri-Müslimler ve yabancılar için bulunmaz bir fırsat oluşturmuş ve onların açtıkları yeni okul, yetimhane ve kiliselerle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanma sürecini hızlandırmıştır. Ahmet Zühdi Paşa, Mihran Boyacıyan gibi yöneticilerin iyi niyetli çalışma ve teftişleri, yabancı okullar tarafından ciddiye dahi alınmamış, istedikleri gibi ülkede at koşturmuşlardır. Yarı sömürge durumuna düşmüş Osmanlı İmparatorluğu'ndan kapitülasyon ve dış borçlara rağmen daha fazla cesur adımlar atmasını beklemekte pek doğru olamazdı.

2. Cumhuriyet Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)

Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Kurtuluş Savaşı'nda yabancı okulların zararlı faaliyetlerini çok iyi görmüş olan Atatürk ve arkadaşları, Cumhuriyet Türkiye'sinde bu tür acı tecrübeleri tekrar yaşamamak için derhal önlem almaya karar vermişlerdir. İşte bu nedenle Atatürk döneminde ülkede bulunan yabancı okullara yönelik hukukî düzenleme, ilk kez Lozan Antlaşması'yla başlamış ve ardından Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve çıkarılan diğer kanun, yönerge ve genelgelerle yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan bu düzenlemelerle, yabancı okullar kontrol ve denetim altına alınarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan başıboşluk ortadan kaldırılmıştır.

a. Lozan Antlaşması'nın Getirdiği Düzenlemeler

Yabancı okullara karşı Atatürk, başlangıçtan itibaren kararlı bir tutum içinde olmuştur. Merzifon'da Pontus örgütlerine merkezlik yapmış ve bunu hükûmetine bildiren Türk Öğretmenin Rumlar tarafından öldürülmesine zemin hazırlamış olan Amerikan okulu bizzat TBMM Hükûmeti tarafından 1921'de kapatılmış ve evraklarına el konulmuştur. Daha önceden de Ermeni ve Rum çetelerine yardım ettiği bilinen Amerikan okullarına karşı tutum da sertleşmiştir.²⁰

Maarif Vekili Hamdullah Suphi 1921'de TBMM'de yabancı okullar hakkında yaptığı şu konuşma cumhuriyet hükûmetinin bu konuda yapması gerekenleri anlatmaktadır:

²⁰ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitim*, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1982, s. 17-19.

“Bazı sakıncaları olmasa, Türkiye dahilinde bir tek ecnebi mektep bırakmam. Fakat bu, dahili olduğu kadar haricî bir meseledir. Amerikan mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun yankıları ne olacaktır, düşünüp incelemeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman yine ortaya çıkacak etkileri göz önüne almalıyız. Demek ki elimizde bir çare vardır, oda mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplere ihtiyaç göstermeyecek bir surette yükseltmektir. Kendi mekteplerimiz, lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin etti mi, emin olunuz bir tek aile çocuklarını ecnebi mekteplerine yollamaz.”²¹

Lozan Antlaşması’yla yabancı okullar için yeni bir statü kabul edilmiştir, bu antlaşmanın 40. maddesine göre yabancı ve Gayri Müslim okulları Türk okulların kanun ve yönetmeliklerine tâbi olmak şartıyla varlıklarını sürdürebileceklerdir. Lozan Antlaşması’yla birlikte yabancı ve Gayri Müslim okullara tanınan imtiyazlar tamamen ortadan kalkmış ve bu okullarda Türk kanun ve yönetmeliklerine tabi kılınmıştır.²²

Lozan Antlaşması’nın 40. maddesi;

“Gayrimüslim ekalliyetlere mensup olan Türk tebaası hukuken ve fiilen diğer Türk tebaaya tatbik edilen aynı muamele ve aynı teminattan müstefit olacaklar ve bilhassa, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü müessesatı hayriye, diniye veya içtimaiyeyi, her türlü mektep ve sair müessesatı talim ve terbiyeyi tesis, idare ve murakabe etmek ve buralarda kendi lisanslarını serbestçe istimal ve ayini dinilerini serbestçe icra etmek hususlarında müsavi bir hakka malik bulunacaklardır.”²³

Yabancı okulların Lozan Antlaşması’yla tanınması, delegelerin karşılıklı mektuplarına bağlıdır. Bu konuda karşılıklı yazılmış üç mektup vardır. Bu mektuplar Türk delegasyonun başkam İsmet Paşa tarafından İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilere yazılmış olan ve onlarında cevaben yazdıkları mektuplardır. Lozan Antlaşması’nda yer alan bu mektuplarla Türkiye, sadece Fransa, İtalya ve İngiltere’ye ait 30 Ekim 1914’ten önce varlığı tanın-

²¹ Akyüz, a.g.e., s.281.

²² Okan, a.g.e., s. 5.

²³ Anayasa Mahkemesi Kararı, (<http://www.anayasa.gov.tr/KARARLAR/SPK/K1998/K1998-Ol.htm-10lk>).

miş olan din, öğretim, sağlık ve yardım kurumlarını tanımıştır. Her ne kadar Lozan Antlaşması'yla sadece mektup verilen bu üç ülkeye okulların devam ettirme hakkı verilmişse de, 1914'ten önce açılan diğer ülkelerin okullarının da Lozan Antlaşması'nda adları geçmemesine rağmen faaliyetlerine devam hakkı verilmiştir. Ancak Lozan Antlaşması hükümleri çerçevesinde bu mektupların yedi yıllık geçerlilik süresi 13 Ağustos 1931'de dolmuş ve bağlayıcı hükümleri ortadan kalkmıştır.²⁴

Bu mektupların içeriğine bir örnek olması açısından İsmet İnönü'nün Fransız temsilciye yazdığı mektup aşağıda verilmiştir:

'Türk Hükûmetinin, Türkiye'de 30 Ekim 1914 gününden önce varlığı tanınmış Fransa'ya bağlı Din, Öğretim, Sağlık ve Yardım Kurumları'nın varlıklarını gene tanıyacağını... Fransız kurumlarının durumlarını yasalara uygun biçime getirmek üzere anlayışla inceleneceğini, ...yukarıda sözü geçen kurumlar, benzeri Türk kurumları ile tam eşit bir işlem görecektir ve onlara ilişkin kamu düzeni hükümleri ile yasalara ve yönetmeliklere bağlı tutulacaklardır. Bununla birlikte, şurası kararlaştırılmıştır ki, Türkiye Hükûmeti iş bu kurumların çalışma koşullarını ve okullar konusunda, öğretimlerinin gereği olan kuruluş göz önünde tutacaktır.'²⁵

b. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Getirdiği Düzenlemeler

Türkiye Cumhuriyeti ulusal bir devlet olmak için kendi topraklarındaki Rumların büyük bir kısmını Yunanistan'daki Türklerin bir kısmıyla değiştirdiğinden, tehcirle Ermenilerin büyük kısmı Türkiye Cumhuriyeti toprakları dışında kaldıklarından ve geriye kalan Gayri Müslimlerin çoğunluğu kendiliğinden ülkeyi zaten terk ettiklerinden, gerek azınlıkların gerekse yabancıların okullarına dair düzenleme yapma, Osmanlı Devleti döneminden çok daha farklı özellikler göstermiştir. Yabancı okullar çok sıkı denetim altına alınabilmiştir.²⁶

1924'ten itibaren Türk Hükûmeti, Türk okullarını lâikleştirmeyi amaçlarken bunu ülkede bulunan yabancı okullarda da gerçekleştirmek istiyor-

²⁴ Vahapoğlu, a.g.e., s. 139.

²⁵ Vahapoğlu, a.g.e., s. 139.

²⁶ Akvüz, a.g.e., s. 324-325.

du. Hatta Lozan Antlaşması'ndan hemen sonra bu konuda hükümet çalışmaya başlamıştır. Artık TBMM, ülkede hiçbir din yada mezhebin kendi propagandasını yapmasını istemiyordu. Din konusunda okullar ister yerli ve ister yabancı olsun tarafsız olmalı ve okullarda tek amaç, çağdaş bir eğitim vermek olmalıydı. Türk Hükümeti medreseleri kapatmayı dahi göze almışken, yabancıların dinî eğitim veren okullarına karşı duyarsız olması mümkün değildi. İşte bu nedenle 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat (Öğrenimin Birleştirilmesi) Kanunu'yla diğer bakanlıklara ve vakıflara bağlı tüm yerli ve yabancı okullar, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.²⁷

Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun ilgili maddeleri :

“Madde 1 - Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur.

Madde 2 - Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususî vakıflar tarafından idare olunan bilcünle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.

Madde 3 - Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.”²⁸

Bu kanun, kimi yabancı okul ve yabancı kuruluşların direnciyle karşılaşmış ve bağlı oldukları ülkeler kanalıyla Türkiye'ye baskı yapmaya çalışmışlarsa da Türk Hükümeti geri adım atmamıştır. Yabancı okulların bir kısmında Türk Devleti'ne karşı yıkıcı faaliyetler olduğu, bazı okullarda dinî sembol ve resim bulundurmaya hala devam edildiği için, bunları önlemeye yönelik olarak 26 Eylül 1925'te ve 7 Şubat 1926'da genelgeler çıkartılmıştır.²⁹

c. 1925 ve 1926 Yılı Genelgeleri'nin Getirdiği Düzenlemeler

26 Eylül 1925 tarihli Genelge şu düzenlemeleri içermektedir:

“– Hiçbir okulda Türk ve Türk Devleti aleyhine, derslerde veya ders dışında bir ifade kullanılmayacaktır.

²⁷ Ergün, a.g.e., s.49-61; Vahapoğlu, a.g.e., s. 143-166.

²⁸ Tevhidi Tedrisat Kanunu. (<http://www.yargitay.gov.tr/bilgi/kanuiMiste/PC1430.HM3.frameset.html -1k>).

²⁹ Vahapoğlu, a.g.e., s. 143-166.

-Türklerin bugününü ve dününü kötüleyen Türk ve Türk Devleti aleyhine yazılmış kitaplar bulunmayacaktır.

-Türk toprakları hiçbir ülkenin parçası olarak gösterilmeyecektir.

-Ders kitaplarında hiçbir ülkenin propagandası yapılmayacaktır.

-Tüm yabancı okullarda haftada beş saat Türk dili, Türk tarihi ve coğrafyası okutulacaktır.

-Türk dili, Türk tarih ve coğrafya öğretmenleri Türk olacak ve Millî Eğitim Bakanlığı'na seçilecektir.

-Okullarda her türlü dinî propagandanın yapılması yasaktır.

-Okullarda dinî semboller bulundurulmayacaktır.”³⁰

7 Şubat 1926 Genelgesi şu önemli hükümleri içermektedir:

“- Yabancı okulların ...ruhsatnamede yer almayan alanda faaliyet göstermelerine izin verilmeyecektir sahip oldukları ruhsatlarla Mekatib-i Hususiye talimatnamesinin müsaade ettiği çerçevede çalışabilirler. Bunun dışında faaliyet göstermelerine izin verilmeyecektir.

- Yabancı okullarda Türkçe, Türk tarihi ve coğrafyası derslerini okutacak öğretmenler bakanlıkça tespit edileceğinden bu görevi üstlenecek öğretmenlerin tespitinde Bakanlığa isim bildirilecektir. Tavsiye edilenlerin Türk ve millî duygu sahibi olmaları gerekmektedir.

- Okul kayıtlarının... Türkçe tutulması sağlanacak, buna uymayan okullar kapatılmak üzere bakanlığa bildirilecektir.

- Bazı okullarda Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'ni hükümlerinin bilinmediği, ...her okula birer adet Mekatab-i Hususiye Talimatnamesi verilecek ve bu talimatname hükümlerinin bilinmemesi mazeret sayılmayacağı tebliğ edilecektir.

- Bütün okullarda, en seçkin yere 80 x 66 ebadlarında bir Atatürk fotoğrafı asılacaktır.

³⁰ Vahapoğlu, a.g.e., s. 143-166.

- Okul kiliselerine ibadet etmek için de olsa yabancıların girmesine izin verilmeyecektir.

- ... Ders kitapları içinde..."EİZZE" resimleri görülmüştür. Bunlar derhal çıkarılacak, kiliselerden başka yerlere salıp takılmasına izin verilmeyecek, aksine harekette bulunan okul ve yöneticilerinin ve öğretmenlerinin görevlerine son verilecektir.

- Yabancı okulların tali kısımları genel müfettişler, Maarif Müdür ve memurları tarafından teftiş edilecektir. Yabancı ilkokullarını ise ilköğretim müfettişleri, genel müfettişlikten alacakları program gereğince teftiş edeceklerdir.

- Önceden kapatılmış olan yabancı okullarının gizli olarak faaliyetlerine devam ettikleri Öğrenilmiştir. Bu tür gizli faaliyette bulunan okullar tespit edildiğinde o vilayetin Maarif Müdür ve memurları meslekten ihraç edileceklerdir.

- Azınlık ve yabancı okullardaki öğretmenlerin kimlikleri, yeterlikleri, diplomalarının ve diğer gerekli evraklarının incelenme yetkisi maarif idarelerine aittir. Bu evraklar üzerinde yapılan incelemelerde uygun olmayanlar kabul edilmeyeceklerdir."³¹

Yabancı okulların sıkı takip ve kontrol eden hükümet, lâik eğitim sistemi karşısında eğitim veren tüm yabancı ve Türk okulları kapatmıştır. Bu genelgeden sonra İtalyan okulları kesinlikle kurallara uyacaklarını açıklamalarına rağmen, İzmir'de bulunan Fransız okulu genelgeye uymamakta ısrar ettiği için kapatılmıştır. Okullardaki haçları indirmeyen bazı Fransız ve İtalyan okulları haç indirinceye kadar kapalı tutulmuşlardır. Ülkede bulunan Musevi okullarının Türkçe eğitim yapmama direnci 1926'da kırılmıştır. Robert Koleji'nde görev yapan Fischer adlı öğretmen Türkler aleyhinde konuşma yaptığı için görevinden alınmıştır. 1925'te ise yabancı öğretmenler sınava tabi tutulmuşlar ve Türkçe ile birlikte Türk tarihi ve coğrafyası derslerinin verilip verilmediği de sıkı takip altına alınmıştır. Sınava tabi tutulan öğretmenler arasında yeterli vasıfları taşımayanların işine son verilmiştir.

³¹ Vahapoğlu, a.g.e., s. 143-166.

Türkçe dersinden geçmeyen öğrencinin sınıfını geçemeyeceğine karar verilmiştir. Türkçe dersini kasten ihmal eden okullar kapatılmıştır. Öğrencilerin her türlü sınavları okullarda veya eğitim bakanlığı tarafından yapılmasına, eskisi gibi elçiliklerde sınavların yapılmamasına karar verilmiştir. Türkçe Öğretmeni kabul etmek istemeyen İstanbul İngiliz Kız Ortaokulu kapatılmış, ancak Türkçe Öğretmeni'ne razı olduğu için tekrar açılmıştır. 1927'de Türk Öğretmenlere sorun çıkaran St. Paul Cheri Fransız Kız Okulu kapatılmıştır. 1928'de Bursa Amerikan Koleji, iki Müslüman öğrencisini Hıristiyan olması nedeniyle kapatılmıştır.³²

1925'te Maarif Umumiye kanunu tasarısına göre hazırlanan ve 23 Mart 1931'de mecliste kabul edilip 29 Mart 1931'de yasalaşan 1778 numaralı kanuna göre Türkiye'de ilk tahsillerini yapmak üzere tüm Türk vatandaşları ancak Türk okullarına gidebileceklerdir. Çıkarılan bu kanunla artık azınlık durumunda olan Gayri-Müslim Türk vatandaşların da yabancı okulların ilkökul bölümüne gitmeleri yasaklanmıştır.³³

d. Yabancı Okullar Yönergesi'nin Getirdiği Düzenlemeler

29 Aralık 1934 tarihli Tapu Kanunu'nun 3. maddesiyle yabancılara ait okullar ismini taşıdıkları ülkenin gayri menkulü olarak kabul ediliyordu, şöyle ki: "*Mevcudiyetleri Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetince tanınmış olan yabancılara ait dinî, ilmî, hayrî müesseselerin fermanlara ve Hükûmet kararlarına müsteniden sahiplendikleri gayrimenkuller bu belgelerin sınırları dışına çıkmamak ve Hükûmetin izni alınmak şartile müesseselerin hükmî şahsiyetleri namına tescil olunabilir*"³⁴

7 Kasım 1935 tarihli Yabancı Okullar Yönergesi 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi baz alınarak hazırlanmış ve daha önce Tevhidi Tedrisat Kanunu maddelerinin, 1925 ve 1926 Genelgesi maddelerinin bu

³² Ergün, a.g.e., s.49-61.

³³ **Millî Eğitim ile İlgili Kanunlar**, Ankara, Millî Eğitim Vekaleti Yayın Müdürlüğü, 1950; Nev-zad Ayaş, **Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi**, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1948, s. 670-67, Türkiye'de ilk Tahsillerini Mektepte Yapacak Türk Vatandaşı Çocukların Türk Mekteplerine Girmelerine Dair ve 23 Eylül 1329 Tarihli Tedrisatı İptidaiye Kanununa Müzeyyel Kanun:

"Madde 1: Türkiye'de ilk tahsillerini yapmak üzere mektebe girecek Türk vatandaşı çocuklar, bundan böyle bu tahsilleri için ancak Türk mekteplerine girebilirler. Madde 2: Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir. Madde 3: Bu kanunun icrasına Maarif Vekili memurdur."

³⁴ **Tapu Kanunu**, (<http://www.emlaksa.com/mevzuat/kanun/2644.hini> - 41 k).

yönergeye katılması sağlanmıştır, farklı olarak ise yabancı okullarda okuyan öğrencilere Türkçe, Türk Tarihi ve coğrafyası dışında sosyoloji dersinin de Türkçe olarak Türk öğretmenler tarafından verilmesi gerektiği, söz konusu olan derslerin kitapları ise Türk okullarına paralel olması gerektiği, ancak öğrencilere istedikleri takdirde bu derslerin kendi dillerinde okumalarının serbest olduğu, bu derslerin kitaplarının, bakanlığının teftiş ve onayını aldıktan ve sakınca bulunmadığı takdirde okutulabileceği, yabancı okulların ancak resmî Türk okullarının tatil günlerinde tatil yapabilecekleri, hiçbir yabancı okulun yeni bir şube ya da sınıf açamayacağı ve mevcut sınıfların sayısının arttırılamayacağı yer almıştır.³⁵

3. Sonuç

Osmanlı Devleti döneminde ve Kurtuluş Savaşı esnasında yabancı okulların yıkıcı faaliyetlerinin acı tecrübelerini yaşamış olan Atatürk, bu acı tecrübelerin ışığında hareket etmiştir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte yapılan nüfus mübadeleleriyle ülkede bulunan azınlık nüfusu azaldığı için ülke nüfusu daha homojen bir yapıya dönüşmüştür. Bu sayede cumhuriyet hükümetleri yabancı okullarla ilgili çok daha rahat kararlar alabilmiş ve uygulayabilmişlerdir. Yeni Türk yönetimi; Atatürk önderliğinde başlatılan bağımsızlık savaşı sonucunda kurulan yeni cumhuriyetin, dünya devletleri tarafından tanınması olarak kabul edilen Lozan Barış Antlaşması'nda, yabancı okulların faaliyetlerine ancak Türk yasa ve yönetmeliklerine uymak şartıyla izin verileceği kararını aldırtabilmiştir. Cumhuriyet hükümetlerinin çıkardıktan yeni kanun ve yönetmeliklerle birlikte uyguladıkları kararlı ve sıkı denetim, kısa süre içinde bir çok yabancı okulun artık keyiflerine göre varlıklarını devam ettiremeyeceklerini ve Türk kanun ve yönetmeliklere uymaktan başka çarelerinin kalmadığını anlamalarını sağlamıştır. Özellikle 1931 tarihli genelgeyle, Gayri-Müslimler de dahil olmak üzere tüm Türk vatandaşı çocukların ilköğrenimlerini Türk okullarında yapma zorunluluğu getirilmesi yabancı okulların eski cazibelerini yitirmelerinin bir başlangıcı olmuş ve ardından çıkartılan 1935 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'yle yabancı okulların ders ve programlarının Türk okullarla paralel ol-

³⁵ Vahapoğlu, a.g.e., s. 143-166.

ma şartı getirilmesi ve Türk okulların parasız hale getirilmesi, yabancı okulları tamamen cazibelerinin yitirmelerine neden olmuştur. Tüm bu kanun ve yönetmeliklere ve sıkı denetime rağmen, tamamen kapatılan yabancı okul sayısı çok azdır.

Cumhuriyet döneminde yabancı okullar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gibi bakanlık müfettişlerini kapılarını kapatamayacaklarını, istedikleri şekilde, hatta ülkenin menfaatleri aleyhinde dahi faaliyet içinde olamayacaklarını ve sıkıştıklarında veya sıkıştırıldıklarında bağlı buldukları ülkelerin baskısına eskisi gibi başvursalar da bir sonuç elde edemeyeceklerini, çok kısa sürede kavramışlar ve okullarını devam ettirebilmeleri için, her şeyden önce ülkenin yasa ve yönetmeliklerine uymaları ve ülke insanının değerlerine saygı duymaları gerektiğini öğrenmişlerdir. Kısa sürede ülkedeki tüm yabancı okullarla ilgili her şey, kayıt ve kontrol altına alınabilmiştir. Bunu, her şeyden önce, kendi yaşadığı devirlerde yabancı okulların faaliyetlerinin acı tecrübelerini yaşamış biri olan Atatürk'ün, aynı ortamı bir daha oluşturmama hususunda kararlı olması ve ona inanmış hükûmet ve çalışanlarının azim ve çalışmaları sağlamıştır.

Günümüzde on altısı İstanbul'da biri de Tarsus'ta olmak üzere toplam on yedi olan yabancı okulların daha sağlam esaslara göre denetlenmesi şarttır. Bu okullarla ilgili mevcut olan kanun ve yönetmelikler tekrar gözden geçirilmeli ve gerekirse yeni kanun ve yönetmelikler çıkartılmalıdır, özellikle bu okulların denetimi siyasî görüşler doğrultusunda oluşturulan eğitim kadrosuyla değil, o okulların eğitim yaptığı dillere hâkim olan profesyonel kişilerce yapılmalıdır. Bu okullara atanan Türk müdür yardımcıları ve Türk öğretmenleri ülke rejimine bağlı ve Atatürkçü kişilerden seçilmelidir ve görev yapacakları yabancı okulların eğitim dilini bilmeleri şart koşulmalıdır. Millî Eğitim Bakanlığı'nca tüm yabancı okulların faaliyetleriyle ilgili toplantılar düzenlenmelidir. Yabancı okulların bulunduğu illerde sadece millî eğitim müdürünün değil, vali dahil tüm devlet kademelerinin duyarlılığı sağlanmalıdır. Her ne kadar 2000'li yıllarda artık azınlık hakları konusunda tüm dünya, daha duyarlı olmasına karşın, bu hakların suiistimal edilmesinin önlenmesi de Türk Devleti'nin görevleri arasındadır. Avrupa birliğine üye olabilmek uğruna yabancı ve azınlık okullarına fazladan bir serbesti verilmemeli-

dir. Türkiye'deki yabancı ve azınlık okullarının dengi Avrupa'daki okullar karşılaştırılmalı, eğer bu okullar hak ve hürriyetler açısından gerideyseler yeni düzenlemeler yapılarak gerekli uyumlar sağlanmalıdır.

Geçmişte yabancı ve azınlık okulların, ülke bütünlüğüne zarar veren faaliyetlerini göz önünde bulundurmalıyız, ancak geçmişin korkusuyla yaşamak yerine bu korku kaynaklarını yok etmeliyiz. Yabancı okulların ve temsil ettikleri zihniyetin halledilebilmesi için her şeyden önce Türk eğitim sisteminin ve buna bağlı olan okullarının her şeyiyle düzeltilmesi gerekmektedir. Türk okulları, ne zaman çağdaş bir düzeyde eğitim vermeye başladılar ve yabancı okullara gereksinim duyulan nedenleri kendi bünyelerinde yok edebildiler, işte o zaman yabancı okullara talep de kendiliğinden azalacaktır. Türk ailelerin yabancı okullara talep etmesindeki en büyük etken çocuklarının ileriki yaşlarda ihtiyaç duyacakları yabancı dilin Türk okullarında yeterince öğretilmemesinden kaynaklanmaktadır, gerçi Anadolu Liseleri ve Türk özel okulları yabancı dile olan ihtiyacı kısmen karşılayabilmektedirler. Ancak bu okulların ülke genelinde yüzdelerinin az olması yabancı okullara olan talebi devam ettirmektedir. Yabancı okullara talep kanun zorlamasıyla engellenemez, ancak Türk okulları bu okulların eğitim düzeylerine ulaştıkları takdirde talep engellenebilir.